

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБ ТИЛУ ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

УДК 378.1:355.23

С. О. Каплун

О. Є. Забула

А. В. Зозуля

О. Г. Бондаренко

В останнє десятиріччя в Україні відбувається стрімка переорієнтація оцінки результату професійної підготовки з понять “освіченість”, “загальна культура” випускників на “компетенцію” і “компетентність”. Ці категорії стають провідним критерієм підготовленості сучасного фахівця до нестабільних, нетипових умов праці та соціально-професійного становлення фахівця. Компетентнісний підхід до професійної освіти виявляється одним із найбільш значущих і важливих для розгляду проблеми професійної підготовки фахівців різних галузей знання. Цей підхід обґрунтовує необхідність системно організованих, інтелектуальних, комунікативних, самоорганізуючих, моральних початків, які надають змогу успішно організувати професійну діяльність у широкому соціальному, економічному, культурному контекстах.

Вивчення науково-педагогічної літератури надає можливість констатувати, що: останнім часом на підставі низки причин збільшується розрив між рівнем професійної підготовки військових спеціалістів та вимогами до їхньої професійної компетентності; досвід діяльності військових навчальних закладів свідчить, що в установлені терміни навчання важко сформувати повний перелік професійних компетенцій у зв'язку з тенденцією постійної втрати сьогоденної значущості і концентрації обсягу знань; методологія в системі професійної підготовки військових спеціалістів знаходиться в стані розробки; практична складова формування професійної компетентності майбутніх військових фахівців розвинена недостатньо внаслідок повільного введення в навчально-виховний процес вищого військового навчального

закладу активних методів навчання, що надають змогу швидко й ефективно опанувати професійні компетенції.

Мета статті полягає у проведенні категорійного аналізу базових понять дослідження проблеми формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу в межах компетентнісного підходу.

Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу аналізується нами в контексті навчально-виховного процесу в Академії внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України. Навчання майбутніх офіцерів служб тилу – це соціальний і педагогічний процес, через який опосередковано виявляється соціальне замовлення на спеціаліста – військового фахівця служби тилу, здатного ефективно виконувати завдання з тилового забезпечення військової частини.

Процес формування професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу як навчальний процес є діяльністю, основними характеристиками якої можна назвати такі:

1) ця діяльність є спільною, взаємозумовленою та взаємопов'язаною діяльністю курсантського і викладацького колективу, оскільки здійснюється на суб'єкт-суб'єктних засадах та передбачає досягнення спільної навчально-виховної мети – формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу;

2) вона є цілеспрямованою й організованою; саме рівень її організованості забезпечує досягнення мети, на яку спрямовано весь процес формування професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу;

3) ця діяльність є системно здійснюваною; безсистемність професійної підготовки майбутніх офіцерів не може забезпечити формування професійної компетентності.

Формування професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу передбачає опанування ним знань, умінь і навичок майбутньої військово-професійної діяльності, а також набуття особистісних характеристик, необхідних для професійної діяльності.

Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу відбувається в межах статутної організації навчально-виховного процесу, спрямовується безпосередніми керівниками цього процесу (викладачами, офіцерами факультету та курсової ланки); цей процес жорстко регламентується вимогами керівних документів, які і визначають принципові підходи до змісту, організації та методики формування професійної компетентності.

Розглядаючи проблему професійної компетентності як науковий феномен, ми пропонуємо кілька рівнів наукового аналізу процесу формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу, а саме:

1) на методологічному рівні – як приклад реалізації основних діалектичних закономірностей;

2) на науково-теоретичному рівні – як теоретичну площину реалізації діяльнісного, акмеологічного, компетентнісного, системного, особистісно-орієнтованого, синергетичного підходів;

3) на спеціальному рівні – як аналіз процесу формування системи знань, умінь, навичок, особистісних якостей майбутніх офіцерів служб тилу.

Розглянемо більш детально можливості наукового аналізу досліджуваної проблеми на кожному із зазначених рівнів. Так, виявляючи дію основних діалектичних закономірностей у площині вивчення професійної компетентності, ми звертаємо увагу, насамперед, на такі з них:

1. *Закон єдності і боротьби протилежностей.* Його дія простежується, на нашу думку, у постійній протилежності між професійним знанням та професійним незнанням, професійною компетентністю і некомпетентністю. Боротьба зазначених протилежностей та їх єдність забезпечують просування фахівця до певного рівня професіоналізму.

2. *Закон єдності одиничного, особливого і загального* простежується в самій структурі професійної компетентності (загальне), яка є єдністю комплексу професійних компетенцій (особливе). Індивідуальний набір професійних компетенцій, їх відображення в особистісних характеристиках

особистості майбутнього фахівця забезпечують професійну компетентність кожного фахівця (індивідуальне).

3. *Закон переходу кількісних змін в якісні* в контексті проблеми нашого дослідження виявляється у постійному накопиченні професійних знань, умінь та навичок (кількісне), які стають основою професійної компетентності як нової якості.

П. І. Образцов і Н. В. Богрінцев пропонують використовувати для розробки моделі професійної компетентності військового спеціаліста такі наукові підходи:

1) системний, що ґрунтується на різнобічному вивченні педагогічної системи як сукупності способів, форм, методів цілеспрямованої професійної підготовки;

2) особистісно-орієнтований (визнання майбутнього військового фахівця активним суб'єктом освітнього процесу, а також урахування його індивідуальних освітніх запитів та характеристик);

3) андрагогічний, який орієнтує науково-педагогічні дослідження на врахування освітніх потреб дорослих людей;

4) контекстний (орієнтація процесу професійної підготовки на контекст майбутньої або вже наявної професійної діяльності військового фахівця);

5) технологічний (проекування навчального процесу, виходячи із соціального замовлення, освітніх орієнтирів держави і цілемотивації професійної підготовки військових спеціалістів) [10].

Особистісно-орієнтований підхід до проблеми формування професійної компетентності подано у значній кількості психолого-педагогічних праць. Стосовно проблеми нашого дослідження, то особистісно-орієнтований підхід має суттєве значення, насамперед, у визначенні особистісних характеристик майбутніх офіцерів, що впливають на формування професійної компетентності. Ми трактуємо особистісні професійно значущі якості як властивості особистості, які ґрунтуються на теоретичних уявленнях про зміст професійної діяльності та вияви цих уявлень у реальних способах професійної діяльності,

можливих для апробації в умовах навчального процесу вищого військового навчального закладу.

Базовим для наукового аналізу проблеми формування професійної компетентності фахівця вважаємо діяльнісний підхід, тим паче, що переважна більшість науковців пов'язує розвиток професійної компетентності з професійною діяльністю, та й сама категорія діяльності досить добре розроблена в науковій літературі [3; 5; 6].

Науковці почасти розглядають також поєднання компетентнісного та діяльнісного підходів, окреслюючи його як діялісно-компетентнісний. Вважаємо, що такий підхід є досить придатним для характеристики процесу формування професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу, оскільки він відбувається в діяльності (навчальній, навчально-практичній, практико-орієнтованій) і передбачає формування компетентності.

Із системним, особистісно-діялісним та іншими науковими підходами до проблеми формування професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу безпосередньо пов'язано також акмеологічний підхід, порівняно новітній серед наукових підходів у галузі педагогіки. Оскільки професійну діяльність військового фахівця важко розглядати без здатності особистості адаптуватися у складних професійних проблемах і постійно розвиватися, то акмеологічний підхід певною мірою характеризує процесуальний бік формування та розвитку професійної компетентності.

Безперечно, базовим для окреслення професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу у вітчизняній психолого-педагогічній науці є компетентнісний підхід. У межах цього підходу на сьогодні існує достатня кількість наукової літератури з проблеми професійної компетентності; накопичилися вже суттєві відмінності в окресленні понять “професійна компетентність”, “професійна компетентність фахівця”, “формування професійної компетентності” і визначенні їх сутності. Погоджуємося з думкою П. І. Образцова та Р. В. Пімонова щодо того, що професійна компетентність військового спеціаліста не може бути подана як динамічне новоутворення,

оскільки особливості військової служби характеризуються високим ступенем відповідальності й обмеженням часу на прийняття рішення [9, с. 200–202].

І. А. Іродова та Л. Н. Мазаєва детермінують розвиток професійної компетентності зростанням рівня професійної спрямованості майбутнього фахівця відповідно до його майбутньої професійної предметної діяльності [7]. На їхню думку, професійна компетентність майбутнього фахівця залежить від таких педагогічних умов: створення умов для усвідомлення студентами специфіки майбутньої професійної діяльності; акцентування уваги на розвитку особистісних якостей, необхідних для опанування професії; визначення рівня розвитку професійно важливих якостей студента з метою побудови індивідуальних освітніх траєкторій [7].

П. І. Образцов та Н. В. Богрінцев розглядають проблеми формування професійної компетентності військових спеціалістів у площині формування дистанційної моделі освіти. При цьому вчені наполягають на динамічності самого поняття “професійна компетентність військового фахівця” і неможливості забезпечити цю динамічність в умовах стаціонарного навчання, оскільки професійне зростання вимагає постійного звернення до самоосвіти та додаткової освіти [10].

А. К. Маркова визначає основні сутнісні категорійні ознаки поняття “компетентність”: компетентність не зводиться до освіченості; компетентність є поєднанням психічних якостей, які надають змогу діяти самостійно і відповідально; основою суджень про компетентність є оцінка та вимір кінцевого результату діяльності; компетентність є характеристикою окремої людини і виявляється у результатах її діяльності [8].

Крім А. К. Маркової, поняття “компетентність” та “професіоналізм” пов’язують також Є. О. Климов, В. В. Гаврилюк і Г. Г. Сорокіна [2; 8]. Так, ця схожість підкреслюється авторами в тому, що вони визначають професіоналізм, користуючись, фактично, сутнісними характеристиками компетентності, як “вищу якість, глибоке опанування професії, якісне, професійне виконання компетенцій в дії” [2].

Соціально-діяльнісний підхід до тлумачення професійної компетентності загалом та професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу зокрема тісно пов'язано із системним підходом до аналізу цього феномена [1].

До системних можна віднести також підхід до окреслення професійної компетентності, поданий у роботах С. А. Дружилова. У його розробках виражено акмеологічну сутність поняття професійної компетентності. Учений вважає, що досягнення професійного успіху і професійної компетентності прямо пов'язані між собою, а професійне навчання може розглядатися лише як формування основ майбутньої професійної компетентності [4, с. 32–33]. Тому автор виокремлює кілька стадій формування професійної компетентності фахівця, поєднаних у систему:

1) неусвідомлена некомпетентність (відсутність знань, умінь, навичок; немає знання про їх відсутність; немає знань про необхідність компетентності для успішної діяльності);

2) свідома некомпетентність (усвідомлення нестачі знань, умінь та навичок); на цьому рівні можливий конструктивний (професійна й особистісна активність) і деструктивний (соціально-професійна пасивність) шляхи розвитку;

3) усвідомлена компетентність (розуміння змісту власної компетентності та шляхів її досягнення);

4) неусвідомлена компетентність (інтегрований рівень професійних знань, умінь і навичок, їх особистісний характер, тобто рівень майстерності).

У результаті аналізу проблеми формування професійної компетентності можна дійти висновку про певну суперечливість та багатоаспектність поняття професійної компетентності, а також про специфіку професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу.

Таким чином, здійснений нами науковий аналіз основних теоретичних підходів до проблеми формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу надав змогу виокремити три основні рівні її розгляду: загально філософський, науково-теоретичний і спеціальний. Крім того, нами

подано основні наукові підходи до аналізу проблеми формування професійної компетентності, а саме: компетентнісний, системний (синергетичний), діяльнісний, акмеологічний, вітагенний.

Отже, проведене дослідження надало можливість зробити такі висновки:

1. Здійснений нами аналіз теоретичних підходів до проблеми формування професійної компетентності надав змогу констатувати, що її варто розглядати на кількох рівнях, а саме: методологічному рівні – як приклад реалізації основних діалектичних закономірностей; науково-теоретичному рівні – як теоретичну площину реалізації діяльнісного, акмеологічного, компетентнісного, системного, особистісно-орієнтованого, синергетичного підходів; спеціальному рівні – як аналіз процесу формування системи знань, умінь, навичок, особистісних якостей майбутніх офіцерів служб тилу.

2. Доведено, що базовим для окреслення професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу у вітчизняній психолого-педагогічній науці є компетентнісний підхід. У межах компетентнісного підходу проведено *категорійний аналіз* базових понять дослідження проблеми формування професійної компетентності майбутніх офіцерів служб тилу.

3. Розглянуто співвідношення поняття професійної компетентності з асоційованими до нього – професійною освітою, діяльністю, готовністю, підготовкою, культурою, мотивацією. На основі категорійно-понятійного аналізу проблеми дослідження подано визначення професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу як інтегративної якості військового фахівця служб тилу, яка вміщує сукупність професійно значущих якостей офіцера служб тилу, *здатність* та *готовність* вирішувати професійні проблеми і завдання з матеріально-технічного та господарсько-побутового забезпечення життєдіяльності військових підрозділів, що виникають у реальних ситуаціях військово-професійної діяльності, з використанням набутих під час професійної підготовки знань, умінь, навичок та особистісних якостей майбутнього офіцера служб тилу, а також його професійного і життєвого досвіду, цінностей та особистої професійної культури.

4. Подано аналіз системно-діяльнісного, акмеологічного, особистісно-орієнтованого підходів до проблеми формування професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу. Відзначено, що у площині застосування різних наукових підходів можна визначити низку загальних та особливих закономірностей формування професійної компетентності майбутнього офіцера служб тилу.

Список використаної літератури

1. Бикова, О. В. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів пожежної охорони : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти“ / О. В. Бикова. – К., 2001. – 21 с.

2. Гаврилюк, В. В. Компетентностный подход в профессиональном образовании / В. В. Гаврилюк, Г. Г. Сорокин // Образование и общество. – 2006. – № 3. – С. 4–12.

3. Деятельность : философский энциклопедический словарь / [гл. редакция : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – С. 151.

4. Дружилов, С. А. Обучение и стадии профессиональной компетентности / С. А. Дружилов // Непрерывное образование как условие развития творческой личности : сб. по матер. Фестиваля педагогического творчества (28–29 августа 2000 г.). – Новокузнецк : ИПК, 2001. – 174 с.

5. Дубасенюк, О. А. Основи теорії і практики професійної і виховної діяльності / О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житомир. держ. пед. ін-т, 1995. – 187 с.

6. Дьяченко, М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 175 с.

7. Иродова, И. А. Формирование профессиональной компетентности в курсе “Элементарная физика” [Электронный ресурс] / И. А. Иродова, Л. Н. Мазаева // Ярославский педагогический вестник. – 2002. – № 4 (33). – Режим доступа : <http://articles.excelion.ru/science/fizika/47232764.html>.

8. Маркова, А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М., 1996. – 308 с.

9. Образцов, П. И. Особенности организации дистанционного обучения военных специалистов с целью повышения их квалификации / П. И. Образцов, Р. В. Пимонов // Образовательная среда сегодня и завтра : матер. Всерос. научно-практ. конф. (28 сентября – 1 октября 2005 г.) / отв. ред. В. И. Солдаткин. – М. : Рособразование, 2005. – С. 200–202.

10. Образцов, П. И. Формирование профессиональной компетентности военных специалистов в условиях дистанционного обучения [Электронный ресурс] / П. И. Образцов, Н. В. Богринцев. – Режим доступа : www.vfmgiu.ru/nauch/page257/index.html - 115к.

Рецензент: кандидат педагогических наук, доцент Пономаренко О. А.